

Särtryck ur

CJP NYHETS BREV

Nr 43:2 Juni 2007

ALKEMI OCH DRÖMMAR

av Marie-Louise von Franz

Jung ägnade många års studier åt alkemin. Det var ett sedan länge bortglömt och ringaktat forskningsområde som med ens fick nytt liv, i och med att han bokstavligt talat grävde fram den ur det förgångnas avskrädeshögar. Det faktum att man tidigare kunde få tag i utomordentligt fina böcker i ämnet för bara ett par kronor styck, men numera måste betala mångdubbelt mer för även relativt obetydliga häften är Jungs "förtjänst". Intill dess hade det inte funnits någon egentlig kunskap om alkemi på annat håll än inom vissa frimurarkretsar och bland sentida rosenkruzare.

Marie-Louise von Franz (1915-1998), under många år en av C G Jungs närmaste medarbetare, höll många föreläsningar vid CG Jung-institutet i Zürich som har blivit klassiska. Denna artikel är en redigerad version av anteckningar från en föreläsning hon höll 1959.

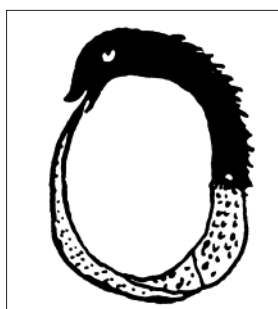
En yttlig bekantskap med alkemisternas texter kan avskräcka och omintetgöra de bästa ambitioner och det är också många som ger upp ganska snart. Alkemin i sig och inte minst de alkemiska texterna är dunkla och svårtillgängliga, och om man verkligen vill tränga in på djupet behöver man ha en omfattande faktakunskap redan från början.

Själv upptäckte Jung alkemin mera av en händelse. En av hans kvinnliga patienter hade drömt om en örn som först stigit upp mot skyn, sedan plötsligt sträckt huvudet bakåt, börjat äta på sina vingar och fallit till marken. Drömmen tycktes gestalta en *enantiodromi*, d v s en psykisk situation som övergår i sin motsats, och det väckte hans intresse. Han letade förgäves efter mytologiska paralleller, men inte förrän den s.k. Ripley-rullen en dag kom i hans väg fann han det han sökte (Sir George Ripley, 1450-1490, var kanik i Brindlington). Den innehöll nämligen en serie bilder - en del finns med i *Psychology and Alchemy* (CW12) - som beskriver den alkemiska processen, och en av dessa föreställer en örn med krönt huvud som sträcker sig bakåt och äter på sina vingar.

Jung tyckte att det var ett märkligt sammanträffande och bevarade saken i minnet under flera år. Han anade att alkemin kunde vara viktig och kände att han borde ge sig i kast med

den, men tvekade, eftersom han insåg att han i så fall skulle behöva ägna sig åt omfattande litteraturstudier och dessutom behöva friska upp sina kunskaper i latin och grekiska. Efter några år insåg han dock att han inte hade något val; eftersom alkemin tycktes erbjuda så stora möjligheter att lära känna hur våra psyken fungerar.

Nu frågar man sig kanske varför den alkemiska symboliken skulle vara så viktig? Varför kan man inte nöja sig med den jämförande mytologin, folksagorna och religionshistorien?

Det finns flera skäl. Studerar man symboliken inom det religionshistoriska och mytologiska området visar det sig att det hela tiden rör sig om material som formats inom kollektivet och förts vidare mellan generationerna på mer eller mindre formbundet sätt. Inom kristendomen har vi till exempel alla allegorierna kring Maria-gestalten, symboliska bilder som livets träd och korset och den medeltida kristenhetens drake. Inom mytologin har vi t.ex. hopiindianernas trosföreställningar och navahoindianernas sånger. Bland Nordamerikas indianer var kunskapen om sångerna och ritualerna förbehållna medicinmännen och gavs vidare från de äldre till de yngre, medan annan kunskap var gemensam för alla som deltog i ritualerna. Samma sak gäller de kristna symbolerna, som ju förs vidare genom den kyrkliga traditionen;

genom doktrin och tradition blir nya generationer delaktiga av den djupa symboliken i liturgin och mässan. Ytterligare exempel är de olika formerna för österländsk yoga och annan meditation; den sortens formade symboler har utan tvivel sitt upphov i det omedvetna men har senare kommit att bearbetats av och genom traditionen.

Samma fenomen, men i smått, kan man iaktta hos sig själv. Jag känner en ung läkare som misstänkte att han förvanskade drömmarna om han väntade med att skriva ner dem tills han stigit upp på morgonen. För att ta reda på hur det förhöll sig med den saken, placerade han en bandspelarare invid sängen och tog för vana att redan på natten, direkt när han hade drömt, tala in sin dröm på band. Samtidigt fortsatte han som förr att skriva ner dem, utan att först lyssna på bandet, när han hade stigit upp. När han sedan jämförde de två versionerna visade det sig att han haft visst fog för sin misstanke. Oavsiktligt påverkar man drömtexten när man i vaket tillstånd försöker återkalla drömskeendet. Han hade exempelvis, enligt den bandade versionen, drömt att en händelse ägde rum inne i ett hus och att han inte steg in i huset förrän efteråt, men i den nedskrivna versionen var händelseförloppet omkastat och händelsen hade inte inträffat förrän han redan befann sig i huset. Det verkar vara så att de drömmar som man talar in direkt är mer förvirrade vad gäller tidsföljden, men i övrigt tycks inte skillnaderna vara så stora. När drömmen passerar tröskeln till medvetandet sker alltså något med den; vakenjaget ändrar lite i den, kanske för att göra den mer begriplig.

Man kan - med en nypa salt - dra en parallell till hur det går till när religiösa upplevelser tas upp inom ett levande religiöst system, till den purifiering, det förtydligande och bearbetande som då vanligen sker med individuella och omedelbara upplevelser. Efter vad man känner till om de katolska helgonens inre liv har de flesta - vilket ju ligger i själva helgonbegrep-

CJP NYHETS BREV

ISSN 1652-2125

Utges av CJP Centrum för Jungiansk Psykologi AB två ggr/år (juni och december). Upplagga 5.000. Ansv. utgivare: Gunlög Raihle.

pet - haft personliga upplevelser av Gud eller uppenbarelser av Jungfru Maria eller Kristus, men kyrkan har ytterst sällan låtit sådant komma till offentligheten utan att först ha skalat bort allt som man ansåg vara personligt och i strid med den rådande traditionen.

Samma sak sker även inom de flesta ursprungliga kulturer.

Ett av undantagen är t.ex. Kunapipi, en fest som de australiska aboriginerna firar och som varar i 30 år. Vid vissa bestämda tidpunkter utförs olika ritualer - festen är en enda mansålderlång återfödelsecerimon som, när de trettio åren är till ända, börjar om på nytt igen. Den förste etnologen som studerade den gjorde sig möda att uppteckna alla drömmar som hade med festen att göra. Det visade sig då att medlemmarna i stammen ofta drömde om Kunapipi, och att dessa drömmar, precis som man kunde förvänta sig, innehöll detaljer som inte riktigt stämde med de föreskrivna ritualerna. Men de australiska aboriginerna menade emellertid att en dröm som innehöll något så värdefullt måste delges hela stammen och göras till en del i festen, även om ritualerna därigenom förändrades.

Genom att studera drömmar kan vi iakttä det omedvetnas yttringar på individuell nivå. Men från äldre tider finns bara några få vittnesbörd om individuella upplevelser bevarade, beroende på att människan tidigare, med några få undantag, aldrig närmat sig det omedvetna som enskild individ, utan alltid indirekt, via ett religiöst system.

Inom ett religiöst system blir alltså individuella erfarenheter av det omedvetna antingen negligerade eller kodifierade, tolkade och därefter införlivade med det religiösa systemet. När ett religiöst system blivit alltför hårt och rigtigt kodifierat uppstår så småningom en motreaktion. Det bildas t.ex. en sekt som återknyter till det individuellt upplevda, och vi kan se detta på många håll. Islam har exempelvis en shiitisk och en sunnitisk riktning och judendomen splittrades under medeltiden upp i talmuder och kabbalister som, var för sig, för de kodifierade religiösa symbolerna vidare. Kabbalisterna anser sig ha den levande tron och betonar det individuella, medan talmuderna räknar sig som ortodoxa; skillnaden kan karakteriseras som den mellan en introvert och en extravert personlighet. Även inom den introverta traditionen, som gör anspråk på att ha bevarat den levande anden, finns mycket lite av rent individuella upplevelser av det omedvetna. Sådana upplevelser tillkommer endast ett litet fåtal individer, förmodligen därför att dessa upplevelser är så farliga och skrämmande, att bara osedvanligt modiga människor vågar slå in på den vägen, en väg som också beträds av de dumdristiga som inte inser riskerna och förlorar förståndet på kuppen.

I några av Jungs tidiga föreläsningar vid ETH, den tekniska högskolan i Zürich, då han talade om individuationsprocessens symbolik, hämtade han sina exempel ur Ignatius Loyolas berömda andliga övningar, *Exercitia Spiritualia*, samt ur *Benjamin minor* av Hugo de St Victor. Han visade att man i alla dessa kodifierade meditationsformer finner samma grundmönster som individuationsprocessen normalt föl-

jer. Dessa olika former för att närma sig det omedvetna, liksom de flesta meditationsmetoder, bygger på att man följer ett visst program eller mönster. Den som följer Ignatius *Exercitia*, till exempel, måste börja med att i två veckor koncentrera sig på meningen *Homo creatus est*, den tredje veckan på Kristi lidande o s v. Skulle adepten bli kaffesugen mitt under övningen, måste han ta det som en världslig störning, en frestelse som ingivits honom av djävulen och som han måste övervinna. Men det kan också komma störningar av mera upphöjt slag! Under en meditation över korsot kan han kanske plötsligt få se det omvärt av ett blått sken eller behängt med en rosenkrans. Men eftersom varken ljuset eller rosenkransen hör hemma i sammanhanget, måste han likväl tolka det han ser som ett djävulens försök att förvanska processen och bannlysa även en sådan sak - det var korsot han skulle se och inte ljussken eller rosor. Han lär sig därför att avvisa allt som spontant bryter in från det omedvetna och med fanatisk iver hålla fast vid det föreskrivna programmet.

Dessa former för att närma sig det omedvetna innebär alltså att riktningen och vägen är förutbestämda och att man måste ta avstånd från allt som spontant dyker upp ur det omedvetna och som faller utanför ramarna. Därav kommer att symboliken i dessa sammanhang inte är riktigt av samma slag som i drömmarna och när vi arbetar med någon i analys gäller självfallet motsatsen. Då uppmanar vi analysanderna att ta till vara allt som kommer upp, utan sovring, vilket naturligtvis gör en enorm skillnad. Man kan alltså inte göra direkta jämförelser mellan det individuella och det kollektiva symbolspråket.

För alkemisterna var situationen helt annorlunda och det alkemiska symbolspråket har kvar mycket av sin individuella karaktär. De trodde sig studera det okända fenomenet materia och de observerade allt, oavsett vad som kom upp. Eftersom de inte hade en aning om vad det var de undersökte, ställde var och en av dem upp sina hypoteser och naturligtvis är det sina projektioner på den okända materian som de nedtecknar och som formar deras hypoteser. De hade ingen bestämd avsikt och de var inte bundna av en färdig form eller förutfattad mening och man kan därför våga anta att det alkemiska bildspråket mera är en produkt av individuella psyken än en kollektiv tradition som t.ex. den religiösa symboliken.

Man kan föreställa sig den gamle alkemisten i sin ensligt belägna lilla stuga, där han ägnar sig åt att hetta upp ämnen som ställer till med explosioner. En vacker dag kanske någon knackar på och erbjuder honom ett stycke metall att köpa. Alkemisten, som inte vet vad det kan vara värt, bjuder en summa på måfå, tar sedan sitt nyförvärv, tillsätter lite svavel eller något liknande och hettar upp det hela för att se vad som händer. Råkar det han köpt vara bly, kommer han att bli illa förgiftad av ångorna det avger. Hans slutsats blir då att detta ämne gör en sjuk, det tar nästan livet av en, och att det måste bero på att en ond ande tagit sin boning i blyet! När han sedan skriver ihop sina recept, lägger han till en fotnot, där det står: "Varning! I blyet bor en ande som dödar människor eller gör dem galna." För den tidens

människor var en sådan föreställning naturlig och självklar. Det faktum att bly i vissa sammansättningar är giftigt, gör det till ett ypperligt projektionsmål för allt som är destruktivt.

Även syror var farliga, men de hade en viktig funktion i det alkemiska arbetet, eftersom de hade frätande egenskaper och kunde påverka andra ämnen. Vile man t.ex. lösa upp ett ämne och få det att övergå i flytande form lade man det alltså i en syralösning och följaktligen ansågs syran vara ett medel för transformation.

Detta är orsaken till att alkemin rymmer ett så häpnadsväckande rikt mått av omedvetet individuellt material, ett material som tillkommit under förhållanden där medvetandet inte haft ett etablerat mönster att tvinga in upplevelserna i, utan fritt kunnat ägna sig åt sitt sökande.

Jung närmade sig det omedvetna på liknande sätt och i analysen försöker vi få våra analysander att göra detsamma: Vi kanske bara konstaterar att de befinner sig i en svår situation, att sakernas tillstånd inte är vad de borde vara och föreslår att man skall se efter vad det omedvetna, denna genuina livsyttring, har att säga eller vartåt det syftar. En så öppen medveten inställning innebär ett minimum av styrning och har sin motsvarighet i alkemisternas förutsättningslösa utgångspunkt. Detta är orsaken till att de alkemiska skrifterna är så värdefulla när det gäller att förstå den psykiska dynamiken och dess bilder också i vår tid.

Oppenheims *Interpretation of Dreams in the Ancient Near East*, liksom andra drömtydares verk, är naturligtvis också ett urval som ansluter till den kollektiva traditionens symbolspråk. Jag känner bara till en enda uppteckning från antiken som innehåller en serie drömmar som inte selekterats fram, och det är en text från Serapeion i Memfis. En man vid namn Ptolemaios hade råkat i svårigheter - på grund av skulder, vill jag minnas - och skulle egentligen ha kastats i fängelse. Men han blev i stället utvald som novis i Serapeion, serafernas tempel i Memfis. Alla noviser var tvungna att nedteckna allt de drömde och Ptolemaios papyrus har bevarats till våra dagar. Det är ett helt unikt dokument som innehåller häpnadsväckande "moderna" drömmar om möten med samtida personer och alldagliga händelser. Ptolemaios berättar till exempel att han drömt att han träffat sin brorson, vilket inte säger oss någonting eftersom vi inte har en aning om vad just den personen representerade för drömmaren. Även om man utifrån en gedigen erfarenhet av drömmar och drömtolkning ibland kan få en vag aning om vilket psykologiskt skeende som gestaltas i en viss dröm, så kan man naturligtvis inte tolka den utan att ha tillgång till drömmarens egna associationer.

Uppteckningen av Ptolemaios drömmar visar framförallt något som för mig var mycket viktigt, nämligen att den tidens människor drömde exakt som vi. Av t.ex. upptecknade babyloniska drömmar kan man få intrycket att det inte skulle förhålla sig på det viset, men det beror på att detta material endast innehåller drömmar som lämpat sig för, eller som kunnat anpassas till den rådande traditionen. Eftersom en svart get enligt denna betydde otur, blev naturligtvis en sådan dröm nedtecknad. Alla andra drömmar som härrörde från samma dröm-

mare lämnades däremot åt glömskan. Och så gör många ännu idag. Drömmar med alldagligt innehåll fäster man inte avseende vid, medan däremot de som handlar om likkistor, bröllop eller ormar tas på stort allvar, diskuteras och uppfattas som förebud av olika slag.

Studerar man kemins och i synnerhet fysikens utveckling visar det sig att man inte ens inom så "exakta" vetenskaper som dessa kan undgå att bygga sina förklaringsmodeller på vissa hypoteser. Så sent som vid slutet av 1700-talet utgick man inom den klassiska fysiken ifrån antagandet att rymden var tredimensionell, en hypotes som aldrig ifrågasattes. Inte förrän teorin så småningom övergavs, började man fråga sig hur den överhuvudtaget kunnat uppstå. Det har sagts att upphovet finns att söka i att Johannes Kepler, en av den klassiska fysikens fäder, hade förklarat att rymden givetvis måste ha tre dimensioner på grund av Guds treenighet!

Vetenskapen har alltså gått framåt men faktum kvarstår att varje förklaringsmodell blir en bur som fjättrar fantasi och tanke. Ställs man inför fenomen som är svåra att förklara håller man fast vid sina hypoteser med en känslomässigt färgad övertygelse istället för att lugnt konstatera att fenomenet ifråga inte stämmer med modellen och man därför måste ställa upp en ny hypotes.

Projektion är en nödvändig förutsättning för att vi skall kunna förstå något överhuvudtaget

och samtidigt det främsta hindret i vårt sökande efter någon form av sanning. Man kan inte få kontakt med en person om man inte projicerar något på honom eller henne. Helt omedvetet gör man vissa antaganden: det är en äldre kvinna, hon är moderlig, hon är en helt vanlig människa etc, och dessa antaganden fungerar som en bro. Längre fram, när man lärt känna personen ifråga bättre, kommer man underfund med att en del av dessa antaganden är felaktiga och måste överges i takt med att relationen utvecklas.

Projektioner är alltså något att räkna med, inte bara i samspelet människor emellan utan på alla områden. All naturvetenskap, hur vetenskaplig och modern och exakt den än försöker vara, bygger på projektioner. Vetenskapliga framsteg innebär att man byter ut en primitiv projektion mot en mer utvecklad. Man kan alltså säga att vi ägnar oss åt att projicera modeller på "verkligheten", modeller i vilka våra iakttagelser mer eller mindre väl passar in. Så länge iakttagelserna stämmer med modellen är allt gott och väl, men gör de det inte, måste modellen revideras om det skall ske någon utveckling.

De gamla alkemisterna projicerade alltså sina omedvetna föreställningar på materia. Men det vore fel att därför avfärda dem och deras *opus*. Vi projicerar i lika hög grad som alkemisterna, men eftersom vi har "vuxit ur" deras modeller, betraktar vi deras projektioner som naiva och

ohållbara. Vi måste emellertid fortfarande acceptera deras bildspråk och förklaringsmodeller som yttringar av det omedvetna, yttringar av samma art som, eller i varje fall besläktade med, drömmarna, även om vi inte längre kan acceptera alkemisternas idéer som vetenskapligt grundade. Kommer någon och påstår att det finns en demon i blyet anser vi att den personen projicerar sina demoniska egenskaper, dvs sitt skugginnehåll, på blyet. Att det skulle finnas en demon i blyet är för oss orimligt, eftersom vi har vuxit ur just den projektionen och dragit helt andra slutsatser om på vad sätt och varför blyet är skadligt.

I sitt arbete med den alkemiska symboliken kände Jung att den speglade något av oerhörd vikt, något som fortfarande till stora delar var okänt. Och att ställas inför någor vi inte förstår är i sig en god sak, eftersom medvetenheten om vår begränsade kunskap tvingar oss till en ödmjuk hållning inför de fenomen vi som psykologer försöker beskriva.

Marie-Louise von Franz

(Föreläsningssanteckningarna, som godkänts av M-L von Franz, är gjorda av Una Thomas. Texten i dess nuvarande form är översatt till svenska av Birgitta Johansson och redigeringen har gjorts av Håkan Raihle.)

Centrum för Jungiansk Psykologi AB

Vintervägen 29, S-169 54 Solna. Tel/fax 08-83 07 00